

MEQUINENSANS
a la Segona Guerra
Mundial

Per Jacinto Bonales

Ara fa 80 anys acabava la Guerra Civil espanyola i començava la gran contesa contra el feixisme que va ser la Segona Guerra Mundial. Amb només sis mesos de distància una de l'altra, i en plena repressió franquista, centenars de mequinensans es van quedar atrapats en una França en guerra amb la difícil decisió de tornar, implicar-se o simplement sobreviure.

En parlar dels mequinensans que van participar en la contesa mundial cal distingir entre aquells que ho feren en el bàndol franquista, d'aquells que participaren sota les banderes aliades. Pel que fa als primers, encara avui és difícil conèixer quins van ser i quin paper hi van jugar, ja que els arxius militars no permeten accedir a gran part de la informació de l'època -especialment pel que fa als serveis de vigilància i espionatge a Gibraltar i a Àfrica- i ens hem de limitar als que van servir a la División Azul, com **Manuel Estruga Novials** o **Emilio Fernández Granados** -si bé aquest darrer posat en dubte per molts autors-. En aquest primer treball sobre els mequinensans a la Guerra Mundial ens centrarem només als que van participar a les files aliades, deixant per al futur un estudi més profund sobre els primers.

Quan parlem d'espanyols combatent amb els aliats a la Segona Guerra Mundial solem associar-los amb exiliats que es van allistar a la Resistència, però no sempre va ser així, i un bon exemple és el d'**Antonio Moret García**.

Antonio Moret García, ca. 1935. Foto familiar.

Aquest mequinensà, fill del miner Antonio Moret i de Dolores, va néixer l'any 1915. Va créixer anant a l'escola del poble fins que l'any 1924, en mig del *lockout* de les mines, va emigrar a Barcelona amb tota la família, on el seu pare va entrar a treballar a *Can Girona* (Material para Ferro-carriles y Construcciones SA). Amb deu anys, el petit Anto-

nio va començar a treballar a la fàbrica amb el pare, però aviat va passar a fer d'ajudant de projecció a un cinema, i finalment va començar a treballar en la indústria tèxtil.

Destructor Gravina. Foto wikipèdia.

Antonio va ser cridat a fer el servei militar l'any 1934, sent destinat a la Marina dins el Destructor *Gravina* amb base a Cartagena (Múrcia), on encara hi era quan es va produir la sublevació militar del 18 de juliol de 1936. Mariner fuster, va fer tota la guerra al *Gravina*, ascendint a secretari del Comissari Polític del destructor. Dins el destructor, va participar en els combats del mes d'octubre de 1936 contra l'*Almirante Cervera*, i al març de 1938 contra el creuer *Baleares*, patint diferents bombardeigs de l'aviació alemanya i italiana.

Al març de 1939 onze vaixells de guerra republicans van transportar més de 4.000 mariners espanyols a l'exili, desembarcant Antonio el 9 de març a Bizerte (Tunísia), on li van donar a escollir de tornar a Espanya, opció que va rebutjar donada la seva implicació política dins el vaixell. Va ser reclòs dins un camp de concentració de refugiats al sud de Tunísia (*Mehari Zebbeus*) al maig de 1939, sent destinats a treballs d'interès general.

A finals de 1942 va ser alliberat per l'armada aliada, i Antonio es va allistar a la *US Army*, participant en els combats contra els alemanys. Va ser ferit en els darrers combats contra l'*Afrika Korps*, i va passar uns mesos en hospitals de l'exèrcit nord-americà a Algèria i Tunísia.

En finalitzar la Segona Guerra Mundial va ser desmobilitzat i va intentar emigrar als Estats Units. Per aconseguir els diners es va embarcar com a mariner dins un mercant danès, navegant pel nord d'Europa i la URSS, però el vaixell va naufragar a les costes de França, i ell va tornar a Tunis entre 1949 i 1950, on treballaria de cambrer en un restaurant. Allà va conèixer la que seria la seva dona, Jeanne Schaff, comerciant francesa divorciada, contraent matrimoni el 1951. Tots dos van comprar el restaurant La Posada al centre de Tunis, que es convertiria en el centre de reunió dels antics marins republicans que quedaven a Tunísia. L'any 1965 es va instal·lar a Grenoble, on va regentar un bar-restaurant, i el 1969 es va traslladar a Marsella on es va reunir amb la dona i el petit Georges (nascut el 1954). L'any 1972 es va jubilar, morint a Marsella el 1987.⁽¹⁾

Però com diem, la major part dels que van participar en la contesa mundial ho van fer com a refugiats a França. És cert que molts dels mequinensans, la majoria, anirien tornant cap a Espanya, però no van ser pocs els que per por a represàlies o per despit al nou règim no voldrien tornar. Una de les vies per sortir dels camps era allistar-se a les Companyies de Treballadors Estrangers (CTE), on treballarien per a l'exèrcit francès en mines, obres de fortificació i infraestructures viàries. Un bon exemple d'aquests el tenim en **Manuel Aguilar Ferragut** i en **Justo Montull Coso** que, allistats, van treballar a la carretera de Verdun (*Meuse*) i a Albertville (*Savoie*) per ser destinats finalment a treballs de fortificació de la segona *Ligne Maginot*, obres aquestes darreres en les que també van participar en diferents punts del seu llarg recorregut **José Castelló Esteve**, **Amalio Navarro Bagué** i **Antonio Sanjuán Montull**. Altres serien enviats a la immediata frontera amb Alemanya com **Miguel Beltrán Ibarz**, que treballà primer a la Roche-de-Rame (*Hautes Alpes*) per ser destinat a Grostenquin (*Moselle*) i després a Gérardmer (*Vosges*); al centre de França com **Santiago Godia Vela** enviat a Cloyes (*Eure-et-Loir*), Bosc de Chateaudun (*Eure-et-Loir*), Neuvy Pailloux (*Moselle*) i Sainte-Sévère (*Indre*); o fins i tot a camps de treball prop de la frontera d'Espanya, com el cas de **José Soler Maza** que aprofità per fugir i entrar clandestinament a l'Espanya franquista.

La declaració de guerra de França a Alemanya no va variar gaire la situació dels exiliats, però la ràpida conquesta de la *Whermacht* i l'armistici van suposar un trencament radical en la vida dels mequinensans que romanien al país veí. Els exiliats que formaven part dels CTE que van aprofitar el caos per deixar les companyies i buscar alternatives es van salvar de l'horror: els que es van dirigir per la zona ocupada, buscant familiars o treballant on poguessin pel sostre i el menjar, van patir l'ordre alemany de repatriació a finals d'agost de 1940. Considerats civils i espanyols, els alemanys només voldrien treure-se'ls de sobre: es van formar combois ferroviaris i s'enviaren als mequinensans a Irún, on serien classificats per l'exèrcit franquista.

Frontera d'Espanya amb França, 1943.
Foto lasegundaguerra.com.

Els que van romandre a la zona ocupada dins dels CTE van ser considerats com a personal militar, capturats per la *Whermacht* i ingressats a camps de presoners, els *Stalag*, on serien de nou classificats per a treballar com a mà d'obra esclava sobre la França ocupada primer, i després deportats als camps d'extermini nazis. Seria el cas d'**Amalio Navarro Bagué** (assassinat a Hartheim al desembre de 1941); **Miguel Beltrán Ibarz** que va sobreviure a Mauthausen, **Manuel Morell Ibarz**, també supervivent d'aquest camp, **José Vidallet Lambea**, que fou alliberat al maig de 1945 del terrible camp; **Manuel Bolufer**, que patiria diferents camps fins ser alliberat pels soviètics a Treblinka; **Antonio Roca Fuster** supervivent del camp de Buchenwald, i **José Silvestre Ibarz** que moriria a Gusen al febrer de 1941.

De Gaulle passa revista a espanyols de la 13 DB de la Legió Francesa, 1943. Foto Gonzalo Romero.

Tornar o sobreviure es va convertir en la prioritat de gairebé tothom, però hi hagué alguns mequinensans que plantaren cara tant al govern feixista de Vichy com al règim nazi que imposà Alemanya a tota Europa. Un exemple és el recorregut vital de **José Moret Betriá "Picatxo"**. No en sabem gaire de la seva vida, plena de anècdotes i potser de més d'una llegenda. Nascut al poble al voltant de 1906, fill de José i de Raimunda, era jornaler quan amb l'avanç de les tropes nacionals es va exiliar a França. Acabada la guerra va ser denunciat per la Guàrdia Civil de Mequinensa com a extremista especialitzat en explosius, antifeixista d'acció i guerriller del maquis, però no el van arribar a processar en estar a l'exili: internat en camps de concentració de refugiats a França, va poder sortir en allistar-se a la Legió Estrangera francesa. Destinat a l'Àfrica, es va veure lliure de la invasió alemanya, participant en la Segona Guerra Mundial dins l'exèrcit de la França Lliure. Acabada la guerra va romandre a França establint la seva residència a Font-Romeu (*Pyrénées-Orientales*) on va morir abans de 1985.⁽²⁾

Però va ser en la Resistència contra els alemanys és on van destacar més mequinensans, com

Antonio Asín Coso. Nascut l'any 1906 al poble, fill de Miquel Asín Rodes, era paleta i residia al carrer Amargura. A la dècada de 1920, com tant d'altres va emigrar a Barcelona, on va treballar d'obrer de la construcció al temps que va destacar com un actiu militant del sindicat de la construcció de la CNT al barri de Gràcia.

Antonio Asín Coso. Foto familiar.

Amb la sublevació militar del 18 de juliol de 1936 es va allistar a les milícies, i va combatre al front d'Aragó, on va ser ferit, passant el 6 d'octubre de 1937 a recuperar-se a Barcelona. Allà va estar en situació de reemplaçament provisional fins el 31 de maig de 1938. Al setembre d'aquell any va ser enviat com a tinent a la 25 Divisió, 116 Brigada Mixta. Amb la caiguda del front, i de nou ferit, es va exiliar a França, on va passar per diferents camps de refugiats.

Durant l'ocupació alemanya de França va participar en la Resistència i va ser detingut per les SS, sent torturat. Alliberat el país veí, va refer la seva vida treballant de paleta. Casat, va patir un greu accident el 1946 que li va provocar una discapacitat. Va morir a l'hospital d'Aix-en-Provence (*Bouches-du-Rhône*) el 14 de setembre de 1960.⁽³⁾

La relació directa entre CNT i Resistència es repeteix en diferents casos de mequinensans a l'exili. **Joaquín Coso Ibarz "Osoc Srabi"** va néixer al poble l'any 1911, fill de Joaquín i de María. Jornaler, de jove va emigrar a Barcelona instal·lant-se al barri del Poble Nou. Allà es va adherir al moviment

llibertari de la FAI i es va syndicar a la CNT. Segons alguna denúncia de postguerra, sembla ser que va participar en la detenció de l'industrial barceloní Antonio Rovira Estrada (membre de La Lliga) al mes d'abril de 1937, en col·laboració amb diversos treballadors de la fàbrica que tenia al Tossal (Lleida), i conduït al local de les patrulles de control del districte 10 de Barcelona, industrial que seria declarat desaparegut. Es va incorporar com a milicià a la 153 Brigada de l'Exèrcit Popular, i amb l'ocupació de Catalunya per les tropes sublevades es va exiliar a França.

Passà per camps de refugiats i sortí per instal·lar-se a treballar a la zona del *Gard*. Va participar en la Resistència contra els alemanys, sent secretari del Comitè Departamental de la CNT del Gard durant tota la Segona Guerra Mundial, i fent d'enllaç entre la resistència urbana i la guerrilla del *maquis* contra els alemanys. Acabada la contesa bèl·lica, va continuar actiu en la política a l'exili, sent delegat al primer Congrés de la CNT a l'exili a París (maig de 1945) on formava part de les comissions encarregades d'elaborar les mocions del congrés. Va ser delegat a la primera Conferència Anarquista Europea (1946), i l'any següent va participar al míting de la Junta Española de Liberación a La Grand Combe.

Acte de la JEL. a La Grand Combe el 1947. A la dreta, a sota, "Osoc Srabi". Foto CNT Gard.

A la dècada de 1960 va ser el secretari de la comissió de relacions interdepartamentals de la CNT de l'*Hérault*, *Gard* i *Lozère*; i per molt de temps fou el secretari de la Federació Local de la FL-CNT d'Alès. Joaquín Coso va morir en aquesta vila del Gard l'octubre de 1973.⁽⁴⁾

En parlar d'anarquistes i de Resistència cal fer esment especial a **Tomás Germinal Gracia Ibarz** (també anomenat Víctor García, Germen, Santo Tomás de Aquino, Egofilo, Quipo Amauta i Julián Fuentes). Nascut a Barcelona l'any 1919, en poc de néixer, la família es va traslladar a viure a Mequinensa, població natal de la seva mare, degut als problemes pulmonars del petit. Aviat va quedar orfe de pare i, retornats a Barcelona, amb 12 anys va començar a treballar com a obrer en el sector tèxtil (1931), afiliant-se al sindicat CNT del sector

l'any 1933, i des de 1936 a les Joventuts Llibertàries del barri de Gràcia (FIJL), destacant ja com a redactor de petits escrits a l'òrgan de la FIJL de Barcelona (*Ruta*) i a *El Quijote*, òrgan del grup "Los Quijotes del Ideal" del què era membre fundador juntament amb Diego Camacho Escamez i Liberto Sarrau Royes.

Tomás Germinal Gracia Ibarz.
Foto Arxius Nacionals de Brasil

Amb la sublevació militar del 18 de juliol de 1936 es va enrolar com a milicià de la columna anarquista dels *Aguiluchos* (FAI) anant al front d'Aragó i lluitant a Cementerio i al Carrascal (Osca), però amb la militarització de les milícies el 1937 va abandonar l'exèrcit demostrant que encara era menor d'edat, i juntament amb Diego Camacho (a) Abel Paz i Liberto Sarrau va anar durant sis mesos per diferents pobles de la comarca de les Garrigues (Lleida) on hi havia col·lectivitats, per donar pautes bàsiques pel bon funcionament de les entitats. També va participar en la fundació de les Joventuts Llibertàries d'alguns d'aquests pobles. Al mateix temps va fer de comptable de la seu de la CNT-FAI a Barcelona, i va ser membre del Comitè Regional català de la FIJL. El 1938 va ser incorporat per la lleva del Biberó a la 26 Divisió destinat al front de Tremp (Lleida), on va resultar ferit.

Amb la caiguda de Catalunya va passar a França al gener de 1939, sent internat al camp d'Argelès-sur-Mer, i d'allà als de Le Barcarès i Bram (*Aude*), del que va sortir per anar a treballar a una fàbrica tèxtil a Romorantin (*Loir-et-Cher*). Durant l'ocupació alemanya es va instal·lar a Marsella (1941) i d'aquí va ser enviat a treballar a una mina a La Mure (*Isère*). Mai va perdre els contactes anarcosindicalistes, fet pel qual va ser delegat de la CNT a l'exili al departament d'*Isère*, el que va facilitar que s'incorporés a la Resistència francesa contra els alemanys, recolzant els maquis de la regió de

Corps i coordinant els miners antifeixistes per realitzar actes de sabotatge.

Va participar al plenari de la CNT de Mauriac (*Cantal*) el 6 de juny de 1943, on li van atorgar un càrrec d'enllaç entre els departaments d'*Isère*, *Jura*, *Drôme*, les *Savoies*, el *Rhône* i els *Hautes Alpes*, havent de desplaçar-se contínuament, i acudir tot regularment a Montpel·lier (*Hérault*) on residia Juan Manuel Molina (a) Juanel, secretari general de la CNT a l'exili. Descobert per les autoritats de Vichy, al març de 1944 va ser detingut per la milícia de Pétain i conduït a Lyon on va ser tancat a la presó de Saint Jean, per ser traslladat de seguida al camp de concentració de Vernet (*Ariège*). Mesos després els alemanys van començar a desmuntar el camp i van enviar els presoners cap al camp d'extermini de Dachau, però Germinal, amb altres companys, es va escapar del vagó quan eren a Nancy (*Meurthe-et-Moelle*), traient les planxes del terra del vagó. Ajudat per la Resistència, Germinal va aconseguir arribar a París en el moment que els aliats desembarcaven a Normandia. Va ser nomenat secretari d'administració del Comitè Nacional de la FIJL a Toulouse, i al maig de 1945 va participar en el primer congrés del MLE-CNT.

La seva activitat política va esclatar aquells anys, sent administrador de la publicació *Solidari-
dad Obrera* i després de *Ruta*. Nomenat secretari de la Internacional de les Joventuts Anarquistes (IJA) al congrés de Faneza (Itàlia) el 1946, on havia anat en qualitat de delegat de la FIJL, va ser un dels fundadors del seu òrgan en esperanto *Senstantano*. Va fundar, a França, les revistes *Crisol* (va ser director) i *El Rebelde*.

Al novembre de 1946 va entrar a Espanya per tal de tornar a fundar les Joventuts Llibertàries de Catalunya, però va ser detingut un mes després i internat a la presó Model, on va participar en la redacció dels butlletins clandestins *Acarus Scabieri* (1946) i *Esfuerzo* (1947). Va sortir en llibertat provisional al juliol de 1947, i va treballar en la construcció, integrant-se de nou a l'acció política clandestina. Amb la detenció del Comitè Nacional a Madrid, amb tota la informació de la CNT interior, Germinal va escapar a una batuda de la policia i va passar de nou a França l'agost de 1948, sent detinguda la seva mare fins que ell va donar proves de que es trobava a França. Va emigrar a Amèrica Llatina instal·lant-se a Veneçuela, on va obtenir la nacionalitat, fixant la seva residència a Catia (Caracas) amb la seva companya Josefa Ibarz Borbón, i des d'aquí va iniciar una etapa de rodamón viatjant per Uruguai, Brasil, Argentina, Xile, així com per Àsia i Europa fins el 1961 quan va radicar definitivament a Caracas, on va treballar de comptable.

Secretari de la CNT reunificada de Veneçuela, i secretari d'un centre cultural social, l'any 1962 va començar a publicar una nova sèrie de *Ruta* (entre 1963 i 1967). Al mes d'abril de 1966 va ser expul-

sant de la CNT de Veneçuela per criticar la postura oficial del «cincopuntismo». Després d'un parèntesi entre 1966 i 1968 que va residir a França, va retornar a Caracas on va publicar una darrera sèrie de *Ruta* (1970-1980). L'any 1976 va viatjar a Espanya i, jubilat, es va instal·lar a la població francesa de Montady (Hérault). Va morir malalt de càncer el 10 de maig de 1991 a Castelnau (Montpellier, *Hérault*). Va ser autor de multitud de llibres de viatges i de teoria política.⁽⁵⁾

Si parlem de mequinensans a la Resistència cal fer un esment especial a dues dones, les conegudes com a "Beleta", en realitat **Elvira Ibarz Ibarz** i la seva filla **María Castelló Ibarz**. Elvira va néixer l'any 1891 al poble, filla de Joaquín i d'Àgueda. Casada amb Antonio Castelló Roca, va quedar vídua molt jove (abans de 1917) quedant sola amb la petita María que havia nascut el 1914, i es va veure obligada a anar a treballar a la Poble de Segur (Lleida) a fer de serventa a l'hotel Roi, mentre que la filla es va quedar a casa dels oncles materns ja que els avis ja havien mort quan aquesta va néixer.

Elvira Ibarz Ibarz. Foto Musée départemental de la Résistance et la Déportation (Toulouse)

A la Poble de Segur Elvira va conèixer a Jaume Beleta Español, fill de ca d'Antema que feia de fonda a la Plana de Mont-rós. L'any 1917 es van casar a Mequinensa i van viure al poble aquells anys d'expansió, però el *lockout* miner i la crisi van fer que haguessin d'emigrar a França l'any 1925, instal·lant-se a Toulouse, on María Castelló es va casar amb Josep Ferrer.

L'any 1936 tots plegats van tornar a Espanya

per lluitar amb el bàndol republicà. En Jaume Beleta i el seu gendre Josep Ferrer van treballar fortificant camps d'aviació a Lleida i Girona, fins que el Jaume va ser mobilitzat l'any 1938 amb el rang de sergent. Un cop ocupada Catalunya, Elvira i María van passar a França amb les seves nebodes Conxita, Rosa, Mercedes i Pepita Grangé Beleta, per Portbou, i van estar un temps refugiades a Liévin (Pas-de-Calais) fins el febrer de 1939, quan Jaume les va reclamar per anar a Varhiles (*Ariège*) ja que ell va tornar a França el dia 1 de febrer per Cerbère, i es va establir en aquesta població.

D'esquerra a dreta: María Castelló, Conxita Grangé i Elvira Ibarz. Foto Musée départemental de la Résistance et la Déportation (Toulouse)

Des de 1939 van residir a Varhiles (*Ariège*), on duïen una explotació forestal al temps que ajudaven els refugiats espanyols i van col·laborar en la fugida de retinguts al camp de refugiats de Vernet (*Ariège*). Ja en plena Segona Guerra Mundial, sota el domini alemany, Jaume Beleta va ser descobert com a membre de la Resistència i va haver d'amagar-se a Andorra. Fou en aquell moment que Elvira, juntament amb la seva filla María Castelló i la seva neboda Conxita Grangé van ajudar a l'evasió de soldats aliats pels Pirineus a través de la xarxa d'evasió de Francisco Ponzán, formada el 1941 en connexió amb els serveis secrets aliats i amb el centre d'operació a Toulouse. Al mateix temps, el gendre d'Elvira i home de María, en Josep Ferrer, treballava a la prefectura de Foix (*Ariège*) i ajudava

la Resistència confeccionant documents d'identitat falsos. L'any 1942 es van instal·lar a Pény (*Ariège*) amb l'explotació forestal, des de la que actuaven diversos grups de maquis organitzats (a Rieu de Pelle-Port i a Varhiles). L'any 1943 Elvira, Maria i la neboda Conxita van ser integrades oficialment dins la 3a Brigada de Guerrillersos.

El 24 de maig de 1944, quan tenien amagats a casa a dos aviadors britànics i a Jesús Ríos García "Mario Martín", aragonès dirigent del XIV Cos de Guerrillers Espanyols, la milícia de la policia de Pétain va fer acte de presència i va començar un tiroteig. Va morir un dels milicians, i si bé els dos aviadors van poder escapar, Jesús Ríos va ser ferit de gravetat i detingut juntament amb les tres dones, sent tralladats a Foix. Jesús moriria poc després, i les dones van estar retingudes dos dies per a ser interrogades. Van ser lliurades a la Gestapo que les va torturar fins el 6 de juny de 1944, quan les tropes aliades van desembarcar a Normandia. Aquell dia María Castelló -que ja estava embarassada del quart fill, restant els tres nascuts amb el seu cunyat- i les altres dues dones van ser internades a la presó de Saint Michel (Toulouse) i després a la caserna Cafarelli de Toulouse, on van ser agrupades amb els presos dels camps de concentració de Vernet i de Noé. Des de la caserna es va organitzar el comboi conegut com el *Tren Fantasma*: en un vagó de mercaderies van ser enviades cap a París passant per Bordeaux (*Gironde*); però un cop feta la parada en aquesta darrera ciutat, on es van incorporar més presoners, el tren es va detenir a Angoulême (*Charente*), i degut als bombardeigs aliats i atacs dels maquis, va haver de tornar a Bordeaux, sent recloses al Fort du Hâ, un antic castell rehabilitat com a presó. El 9 d'agost de 1944 el tren va reprendre el seu camí, però canviant de línia cap a Toulouse de nou. Des d'aquesta ciutat va prendre la ruta del riu Roine cap a Saarbrücken (Alemanya).

El 2 de setembre de 1944 el tren entrava a Alemanya, quan gairebé tota França havia estat ja alliberada, i les mequinensanes van ser traslladades al camp d'extermini de Dachau, on van entrar el 28 d'agost de 1944 sent-li assignat els números de matrícula 83.885 per a Elvira i 93.886 per a María. En aquell camp només van estar vuit dies, i un cop classificades van ser enviades juntament amb Conxita Grangé al camp de concentració de dones de Ravensbrück (números 62.478 i 62.479 respectivament). El 5 de gener de 1945 María va donar llum al seu fill, Jannie Ferrer, però l'entorn mortal del camp, la manca d'aliments i l'absoluta manca d'higiene feien molt difícil la supervivència dels nadons. Mare i fill, debilitats, es van contagiar del tifus i van ser traslladats al camp de Bergen-Belsen, lloc a on portaven als moribunds i on va morir Jannie.

Elvira Ibarz i la seva neboda van romandre a Ravensbrück realitzant treballs forçats fins que van

ser alliberades pels soviètics el 30 d'abril de 1945, retornant com van poder fins a Toulouse, mentre que María Castelló va sobreviure a Bergen-Belsen i va ser alliberada pels americans, que la van traslladar a l'hotel Lutecia de París. Des d'aquí va intentar tornar a Toulouse quan es va assabentar de la mort del seu marit. Malalta, va ser ingressada a l'hospital Salpetrière de París totalment infectada ja que havia begut aigua a Bergen-Belsen, putrefacta a conseqüència dels cadàvers que hi suraven. No es va poder fer res i als pocs dies la mequinensana resistent María Castelló moria en aquell hospital. Cap a l'any 1950 moriria a Toulouse Elvira Ibarz, i en la mateixa ciutat ho faria aquest any 2019 la neboda Conxita Grangé.⁽⁶⁾

Finalment, no volem tancar aquesta petita recuperació de la memòria històrica sense fer esment a un altre mequinensà del que gairebé ho desconeixem tot; es tracta d'**Alejandro Llop Ferrer** "Gabin". Nascut a Mequinensa l'any 1919, fill d'Antònio i María, jornaler solter del carrer Saragossa, al febrer de 1938 va ser cridat a files amb la lleva del biberó, i es va instruir a Fraga, Manresa i Berga (Barcelona). Amb la caiguda de Catalunya es va exiliar a França, entrant en diverses ocasions a Espanya de forma clandestina com a integrant de l'organització de resistència de la UNE (PCE), els AGE. Dins les Agrupacions Guerrilleres va participar en la Batalla de la Vall d'Aran (Operació *Reconquista de España*), concretament a la zona d'Esterri d'Àneu (Lleida), on va ser fet presoner la tarda del 20 d'octubre de 1944 a prop d'Isavarre, juntament amb un altre "maqui", Pedro Antequera Caba, i ambdós van ser afusellats el dia següent en el mur del cementiri d'Esterri d'Àneu.⁽⁷⁾

Jacinto Bonales.

Notes:

(1) Informació de Georges i Jean-François Moret.

(2) AHPZ, TRP, J/6012-2. Informació familiar

(3) DOMDN n.136 del 05/06/1938, p. 814. *La Vanguardia* 21/9/1938, p.2. CDMH-DNSD, Secretaria, Fitxer 5, A-169463 y A-169462. Informacions familiars

(4) "*Combat Syndicaliste*" del 06/12/1973; "*Espoir*" del 13/01/1974. AHN, CG, 1462, 10, f.34. AHPZ, TRP J/6012-2.

(5) *Cenit*, núm. 4, 1991. *CNT*, maig de 1997, *Butlletí del CIRA* núm. 23-25, 1985 i 36-37, 1995. *Polémica*, núm. 45, 1991, p. 28-29. CDMH, DNSD, Secretaria, fitxer 29, G-279527.

(6) Bermejo i Checa: *Libro Memorial*. 2006. Llor: *Vivos en el averno nazi*. 2014. Neus Català: *De la resistencia y la deportación*. 1984. Informació de Noemí Riudor, Rosa Toran i Pilar Arbiol.

(7) Boleda: *Soldats i maquis al Pallars i a la Vall d'Aran: memòries d'un soldat...* 2009, p.85. Informació familiar i de Noemí Riudor.